

SEMBOLİK (SİMGESEL) ŞİDDETİ ELEŞTİREL YÖNETİM PERSPEKTİFİNDE DEĞERLENDİRMEK VE MÜCADELE ETMEK MÜMKÜN MÜ?

Gökçe Topçu¹

Muhsin Murat Yaşlıoğlu²

ÖZ

İnsanlığın geçmişinin tasvirini incelediğimizde, paleolitik çağdan günümüze kadar uzanan yaklaşık iki milyon yıllık süreçte, şiddet kavramının devirlerin her döneminde karşımıza çıktığını söyleyebiliriz. Şiddet eyleminin sosyolojik ve psikolojik kökenlerine baktığımızda nedensellik zinciri içerisinde kimi zaman sebep kimi zaman ise sonuç olduğunu söyleyebiliriz. Şiddetin bağlamının genişliği sebebiyle onu tanımlamak ve kavramsal bir zemine oturtmak bir hayli zordur. Bu bağlamsal genişlikle birlikte, şiddet toplum içerisinde ve toplumlar arasında yaygınlaştıkça ve içselleştirildikçe şiddet eylemi daha kanıksanır hale gelmekle birlikte normalize edilme eğilimine girmektedir. Bu noktada sembolik şiddet olarak adlandırdığımız bir şiddet türü devreye girmektedir. Bu çalışmada şiddetin sembolik formunun örgütlerdeki yansımaları eleştirel bir perspektifte incelenecektir. Bu çalışmanın amacı, sembolik şiddetin örgütsel yapıya ve yöneticilerin yönetim uygulamalarına sinen bir tür şiddet türü olduğunu açığa çıkararak onu görünür kılmak ve eleştirel bir inceleme yaparak kişilerde farkındalık yaratıp şiddete maruz kalmanın önüne geçmektir.

Anahtar Kelimeler: Sembolik (Simgesel Şiddet), Eleştirel Teori, Eleştirel Yönetim Çalışmaları.

IS IT POSSIBLE TO ASSESS AND COMBAT SYMBOLIC VIOLENCE IN THE PERSPECTIVE OF CRITICAL MANAGEMENT?

ABSTRACT

When we examine the description of the past of humanity, we can say that the concept of violence has appeared in every period of the ages, from the paleolithic age to the present, in the period of about two million years. When we look at the sociological and psychological roots of the act of violence, we can say that it is sometimes a cause and sometimes a result in the chain of causality. Due to the breadth of the context of violence, it is very difficult to define it and put it on a conceptual basis. Along with this contextual breadth, as violence becomes widespread and internalized within and between societies, the act of violence becomes more familiar and tends to be normalized. At this point, the concept of symbolic violence comes into play. In this study, the reflections of the symbolic form of violence in organizations will be examined in a critical perspective. The aim of this study is to reveal that symbolic violence is a type of violence that permeates the organizational structure and the management practices of managers, to make it visible and to prevent exposure to violence by raising awareness in people by making a critical analysis.

Keywords: Symbolic Violence, Critical Theory, Critical Management Studies.

¹ Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi ve Organizasyon ABD, gokcetopcu@gmail.com, 0000-0002-9789-8675.

² Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme Yönetimi ve Organizasyon ABD, muratyas@istanbul.edu.tr, 0000-0003-2464-5439.

GİRİŞ

20. yy'ın temel düşünürlerinden biri olan Pierre Bourdieu'nun sembolik (simgesel) şiddet kavramı, belirli bir toplumsal düzen içerisine gömülü olan, hangi katmanda olursa olsun toplumdaki tüm bireyleri kapsayan ve onlara bir takım edimlerle yüklenerek şiddeti uygulayanın da şiddete uğrayanın da rıza gösterdiği yumuşak bir şiddet türünü ifade etmektedir. Güç, tüm şiddet türlerinde olduğu gibi bu şiddet türünde de şiddet eylemiyle özdeşim halinde olmakla birlikte kullanımı farklılaşmaktadır.

Sembolik şiddetle ilgili en öz tanımın “şiddetin görünmez ve kibar formu” olduğunu söyleyebiliriz (Türk, 2014:613). Sembolik şiddet, herhangi bir aracı olmaksızın bireylerin bedenlerine tezahür eden ama bunun fiziksel bir güce başvurmadan gerçekleştirildiği bir türdür. Gücün kaynağı ise bireylerin alışkanlıkları, yatkınlıklarıdır. Peki uygulayıcı bu yatkınlıklardan nasıl destek almaktadır? Sembolik örüntülerle bezeli fiziksel dünyada, şiddet ediminin hissedilmeksizin kabullenilişyle ve baskı uygulanmak suretiyle kişiyle kurulan etkileşimin uzun vadede devamıyla gerçekleştiğinden etkisi ve sonucu fazlasıyla güçlü ve yıkıcıdır (Bourdieu, 2015: 54-55).

Toplumsal yaşamın her noktasına işleyen şiddetin iş hayatının içine de sindiğini ve bu durumun da sosyal bilimcilerin gündemine girişinin ve yaygınlaşmasının yakın zamanda yoğunluk kazandığını söyleyebiliriz. Sembolik (simgesel) şiddet; tıpkı cinsel, fiziksel, ekonomik, psikolojik vb. şiddet gibi şiddetin bir türüdür. Sosyal düzen içerisinde sıklıkla rastladığımız şiddetin bu biçimine iş hayatında da çalışanlar yoğun bir şekilde maruz kalmaktadırlar. Bourdieu'nun bu kavramı üzerine çalışılma sebebi; şiddetin tüm biçimleriyle ilintili olmakla birlikte ortaya çıkarılma güçlüğünden kaynaklanmaktadır.

Alanyazında politik bir eleştiri yaparak kasıtlı ve taraflı bir şekilde sadece yöneticilerin sorunlarına çözüm üretilmesine karşı çıkan ve kurulu örgütsel düzenleri ve yönetsel uygulamaları sorgulayan kuramlar eleştirel yönetim çalışmaları ve postmodernizm olmuştur (Özkan & Benligiray, 2022:119). Postmodernizm doğası gereği ortak gerçeklikleri kabul etmediğinden, eleştirel yönetim çalışmalarına göre örgütlerde yaşanan problemlere çözüm üretmekten uzak bir yaklaşımdır. Bu bağlamda eşit olmama, ayrımcılık yapma durumu gibi konulara aynı açılardan yaklaşılsalar da postmodernizmin bu konulara çözüm geliştirememesine eleştirel yönetim araştırmacıları eleştiride bulunur. Bu sebeple örgütsel derin bir problem olan şiddet konusu bu araştırmada eleştirel yönetim zemininde ele alınacaktır.

Bu çalışmanın amacı; örgütlere sinen, gizlenen ve varlığını asla belli etmeyen sembolik şiddetle ilgili bir farkındalık yaratmak ve bunu eleştirel yönetim paradigması çerçevesinde değerlendirmektir.

1. SEMBOLİK ŞİDDET

Pierre Bourdieu, sembolik şiddet kavramını ilk kez 1979 yılında yayımladığı “La Distinction” isimli kitabında tartışmaya açmış olup, 1998’de yayımladığı “La Domination Masculine” kitabında kuramsal hale getirmiştir. Bourdieu, egemen güçlerin devamlılıklarını sağlayabilmeleri için şiddetin fiziksel formunu içermeyen bir baskı kullandığını ifade eder. Bu sözkonusu baskının da maruz kalan tarafından baskı olarak algılanmaması sebebiyle baskının kendini şiddete dönüştüğünü belirtir. Burada baskının meşru bir form kazandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda şiddetin bu türünün son derece duygusal, yumuşak ve sınırsız olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Sembolik şiddette egemen gruplar / topluluklar / sınıflar, davranış, düşünüş, konuşma gibi araçlarla toplumsal yapı içerisinde kendilerine göre daha dezavantajlı olanlara uygulama durumu söz konusudur. Bourdieu’ya göre toplumsal alanlara hâkim olan bazı sosyal sınıflar (hâkim bir dini söylem, ataerkil düzen gereğince erkek cinsinden olmak, cinsel yönelimini heteroseksüel olarak tanımlamak, burjuva sınıfına ait olmak, etnik açıdan baskın bir kimliğe ait olmak), egemen pozisyonlarının devamlılığını sağlayabilmek adına sembolik şiddet uygulurlar (Jenkins, 1992: 104-105).

Bourdieu sembolik şiddeti “yumuşak, kurbanlarınca bile hissedilmeyen ve görülmeyen, çoğunlukla iletişimin ve tanımanın veya daha kesin olarak tanımamanın, kabullenmenin hatta hissetmenin saf sembolik kanallarıyla uygulanan şiddet” olarak tanımlamaktadır. Tanımdan da anlaşıldığı üzere sembolik şiddet rıza ve kabul etmeyi beraberinde getirmektedir (Akbal, 2022: 29-30).

Tıpkı madalyonun iki yüzü gibi şiddetin de görünür kısımları olduğu gibi görünür olmayan tarafları da bulunmaktadır. İşte bu görünür olmayan tarafta sembolik şiddet belirmektedir. Bu türden şiddete maruz kalan bireyler zaman zaman aşağılayıcı ve küçük düşürücü durumlar içerisine düşmekte ve bu durumun bilincinde olmayarak kendilerini ifade edemez hale bürünmektedirler. Şiddeti uygulayan kişi de, şiddeti meşrulaştırıp devamlılığını sağlayarak maruz kalan kişi de dâhil olmak üzere tanık olan herkesin bunun bir şiddet eylemi olmadığı düşüncesine kapılmalarını sağlamaktadır. Bu türden bir yeniden üretim sürecinde eşitsizliklerde üretilmekte ve egemen düşüncüyü temsil etmeyen ya da taraftarı olmayanlar da kibar bir formda bu şiddete maruz kalmaktadırlar. Şiddetin bu biçimi, her ne kadar meşrulaştırılarak olağan karşılanırsa da, gizli, örtük ve ince detaylarla işlenerek normalize edilse de unutulmamalıdır ki şiddet şiddettir.

Sembolik şiddet, hâkim olan gücün bireyleri kontrolü altına alması ve kendi davranış kalıpları çerçevesinde örgütlemesinde ortaya çıkar. Şiddet kendisini tanınamaz hale getirir ya da fail

tarafından yanlış aksettirilerek ettirilerek güç bağıntılarını karartır (Jones & Cushion, 2006). Şiddet türlerinin uygulanış biçimini ve tarihsel gelişimini incelediğimizde, günümüz dünyasında tahakkümün modernleştiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Tahakkümün modern halinin başarılı olmasının sebebiyse, fizikselliğinden kaynaklanan görünürlüğünden değil, bilişselliğinden kaynaklanan gizliliğindedir. Kısacası modern tahakkümle bireyin bedenine değil bilincine baskı uygulanır. Bilince uygulanan bu soyut güç, Bourdieu'ya göre sembolik güçtür ve bu gücün yaptırımını oluşturan ise sembolik şiddettir. Tam da bu noktada belirtmek gerekir ki, Bourdieu'ya göre, günümüzde fiziksel şiddet gerilemekte sembolik şiddet gün geçtikçe artmaktadır (Bourdieu, 2015).

Sembolik şiddet, maruz kalanların ve aynı zamanda da çoğu kez onu uygulayanların sessiz suç ortaklığıyla yeniden üretilen ve her iki tarafında onu uyguladığı ya da ona maruz kaldıklarının bilincinde olmadıkları ölçüde meşruluk kazanan bir şiddet türüdür (Köse, 2004). Bourdieu'ya göre sosyal dünya eşitsiz güç ilişkilerinden ve tahakkümden oluşmaktadır. Böyle bir ortamda vuku bulan sembolik şiddet de; yumuşak, maruz kalan tarafından hissedilmeyen ve hatta görülmeyen, çoğunlukla iletişimin değişik kanallarıyla ya da tanımanın veya daha kesin olarak tanımamanın, kabullenmenin doğal sembolik kanallarıyla uygulanır (Bourdieu, 2015: 11-12). Sembolik şiddet, hegemonyanın kabulü ve özümserenerek içselleştirilmesiyle başlamaktadır. Zaman içerisinde bu gücün içselleştirilmesiyle normalleştirme başlamakta ve bu normalize etme süreci şiddetin yeniden ve yeniden üretimine sebep olmaktadır. Birey artık bu gücü kabul edip içselleştirdiğinden ve normalize ettiğinden maruz kalmaya devam etmekte ve uygulamaktadır ve bunu hayatının her noktasına kanalize etmektedir. Süreç normalleştiğinden bu örüntüyü şiddet olarak düşünmemekte ve değerlendirmemekte işte bu sebeple de şiddet gizli kalmaktadır. Birtakım semboller üretilmekte ve sembolik şiddet altında bu semboller kabul edilerek sorgulamadan yaşantı devam etmektedir. Peki bu kabullenilen semboller nasıl yeniden üretilmektedir? Makro düzeyde baktığımızda gelenek görenek gibi kültürel motiflerle, medya, ekonomi, din, eğitim gibi kurumlar aracılığıyla tekrarlanarak bireylere onlara öğretildiği şekilde yaşamaları tahakküm edilir.

1. ELEŞTİREL TEORİ ÇATISI ALTINDA ELEŞTİREL BİR YÖNETİM ÇALIŞMASI OLARAK SEMBOLİK ŞİDDET VE MÜCADELE YOLLARI

1.1.Sembolik (Simgesel) Şiddeti Eleştirel Yönetim Perspektifinde Değerlendirmek

Eleştirel Yönetim Çalışmaları (EYÇ), yönetim ve organizasyon alanında çok yakın bir geçmişte tartışılmaya başlansa da, 1980'lerin sonlarından itibaren dikkat çeken bir çalışma alanı olmuştur (Alvesson & Willmott, 2003:1). Eleştirel kuram, gerek toplumsal gerekse ekonomik arenada modern batı düşüncesine çok önemli ve değerli eleştiriler yöneltmekle birlikte, yönetim ve organizasyon alanında karşılığını biraz önce de vurguladığımız üzere Eleştirel Yönetim Çalışmaları adıyla almaktadır. Alvesson ve Willmott tarafından ilk defa 1992 yılında kullanılan EYÇ kavramı, 1998 yılında Academy of Management'ın içinde oluşturulan bir alt gruba adını vermiştir. EYÇ'nin araştırma düzeyi makro ölçekte örgütsel davranış ve strateji gibi alanlar olmakla birlikte mikro düzeyde pazarlama, üretim, muhasebe gibi işletmenin fonksiyonlarını da kapsayabilmektedir. (Grey & Willmott, 2005: 4).

Çalışmanın bundan sonraki kısmında şiddetin görünmez formu olan sembolik şiddetin eleştirel teorinin tabanından doğan eleştirel yönetim çalışması olarak değerlendirilip, maruz kalanlarda bir farkındalık yaratarak mücadele alanı yaratıp yaratılamayacağı tartışılacaktır.

1.1.1. Eleştirel Teori ve Sembolik Şiddet

Eleştirel teori, temel çalışma alanı itibariyle, insanlarda gizli bir tahakkümün farkındalığını yaratarak onları bu tahakkümden arındıracak özgürleştirici bir bilgi oluşturmayı amaçlar (Geuss, 2002: 55). Eleştirel teori, bireyler için çelişkileri ortaya koyarak değişim ve dönüşüme zemin hazırlar. Görünür olmayan ve derine sinen inanç ya da uygulamaları yüzeye çıkararak onlara görünümüllük kazandırır. Bireyin içinde bulunduğu toplumsal koşullardan arınarak gerçek potansiyelini keşfetmesini sağlar. Ayrıca bireyin gerçek potansiyelini keşfedebilmesi için ona görünenin ötesine bakabilmeyi ve yaşadığı durumu nasıl dönüştürebileceğine yönelik yön sunar. Eleştirel teorinin dönüştürmekten kastı; kökten bir değişim yaratmak, ana yapıyı yeni bir düzene kavuşturmak ve sınırların ötesine geçmektir. Bu bağlamda sembolik şiddet, gizli olma, yapının ve yöneticilerin uygulamalarının içine sinme özellikleriyle eleştirel olarak incelenebilecek bir kavramdır. O halde şiddetin bu türüne karşı çıkmanın yolunu yine eleştirel teorinin söylemlerinde arama gerekliliği aşikârdır.

Örgüt teorilerine eleştirel teorinin katkıda bulunduğu en önemli alanlardan biri hâkimiyet ve gücün kontrolsüzce kullanımına dikkat çekerek bunun karşısında durmaktır. Bilindiği üzere eleştirel teoriyi örgütsel düzeyde incelediğimizde örgüt içerisinde bireyin rolünü son derece

önemsemekle birlikte çalışanlara gerek sembolik gerekse fiziksel olarak makul ve faydalı bir alan yaratmaya çalışır. Tam da bu noktada çalışanları maruz kaldıkları tahakkümden kurtarmayı hedefler. Örneğin çalışan “empower” edilerek yetkilendirilir oysaki zaman baskısının ve iş yükünün altında ezilebilir. Sembolik şiddet sembolik gücü elinde bulunduran iktidarın himayesi altında bulunanları naif bir şekilde tahakküm altına almasıdır. Bu şiddeti engellemenin yolu eleştirel teorinin satır aralarındadır.

Eleştirel teorinin üzerinde durduğu kavramlardan bir diğeri “rıza”dır. Çalışanlar kapitalist üretim düzeninde parça başı ücretlendirme usulü ile çalıştıkları bir işyerinde kendi rızalarıyla birbirleriyle rekabet ederler (Burawoy, 1979). Yani çalışan kendi rızasıyla emeğinin sömürülmesine müsaade eder, rekabet sahasında gittikçe bireyselleşir, böylelikle de kolektif direnişin önüne geçilmiş olur. Eleştirel perspektif ise bireylerin sürece daha aydınlanmış bir şekilde bakarak tahakküme boyun eğmeyip bilişsel bir direniş mekanizması geliştirmelerine destek olur. Eleştirel teorinin en çok tartıştığı kavramlardan biri olan rıza kavramı sembolik şiddetin bir nevi kilit noktasını oluşturur. Sembolik şiddet rıza temelinde yeniden üretime uğrayan bir şiddet türüdür. Kişi sorgulamadan tahakküme uğramayı kabul eder. Böylelikle de şiddete maruz kalmış olur. Bu husus da sembolik şiddetin eleştirel teori zemininde incelenmesi gerekliliğini vurgular.

1.1.2. Eleştirel Teori Çatısı Altında Eleştirel Yönetim Çalışmaları ve Sembolik Şiddet

Bilindiği üzere eleştirel teorinin yönetim alanına uygulanışı yüksek düzeyde örgütlenme ve bürokratikleşmenin örgütsel ve toplumsal yaşantı üzerindeki olumsuz etkilerinin merak edilmesiyle başlamıştır (Yıldırım, 2002: 395). 1990’lı yıllarda çalışma alanı genişlemekle birlikte dönüm noktası Alvesson ve Willmott’un 1992 yılında yayımladıkları “Critical Management Studies” isimli kitapları olmakla birlikte bu eser eleştirel yönetim çalışmalarının başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Fournier & Grey, 2000). Eleştirel yönetim çalışmaları, örgütlerde hâkim olan düşünme biçimlerinin ve uygulamalarının varlığını, olurlu ve egemenliğini sorgulayan bir eylem olarak doğmuştur (Alvesson et al., 2009: 1).

Eleştirel yönetim çalışmalarının bilgi üretimindeki temel amacı herhangi bir tahakkümün olmadığı ve etki altında olanların eşit fırsatlara sahip olduğu toplumlar ve bunun paralelinde örgütler yaratmaktır. Çünkü hâkim olan örgütlenme ve yönetim biçimlerinin yaşamın birçok noktasını (toplumsal, doğal vb.) bozup zayıflattığını vurgular. Mikro ölçekli problemlerden çıkıp makro düzeydeki sorunlara çözüm arayışı mevcuttur. Örneğin bir örgütün mali başarısızlığına odaklanmaktansa ekonomik sistemdeki adaletsizliklere çözüm geliştirmeye

çalışır. Bu bağlamda sembolik şiddet kavramının eleştirel yönetim çalışmalarında kendine yer edinmesi ve bu bağlamda değerlendirilmesi son derece önemlidir.

Eleştirel yaklaşım, örgütlerde hâlihazırda devam eden düzenin olması gereken düzen olmayabileceğini, alternatif yaklaşımların devreye sokulabileceğini belirtir. Karşı çıktığı temel düşünce mevcudiyeti süren yönetim uygulamalarının en doğrusu ve iyisi olduğu, bu sebeple de devamlılığını sürdürmesi gerektiği düşüncesidir. Yoğun rekabetin, çok katmalı hiyerarşi, aşırı iş yükü, sadece belirli kesimlerin çıkarlarını sürekli korumak gibi yaygınlaşmış uygulamalar örgütler için doğal, kaçınılmaz ve olması gereken değildir. Eleştirel yaklaşıma göre bu uygulamalar müdahale edilebilir, değiştirilip dönüştürülebilir uygulamalardır. Örgütlerde bireylerin maruz kaldıkları sembolik şiddet de tıpkı bu uygulamalar gibi eleştirel yaklaşım zemininde sorgulanabilir ve şiddet formu yok edilerek sağlıklı ilişkilere dönüştürülebilir. Eleştirel yönetim çalışmaları biraz önce de vurgulandığı üzere örgütlerde belli kesimin/kesimlerin çıkarlarının herkesin benimsediği ortak çıkarmış gibi aksettirilmesine karşı çıkar. Örgütlerin karar alma ve uygulama süreçlerinde öncelik yöneticilere tanınmıştır. Bu doğrultuda yöneticilerin uygun gördüğü “iyi” ve “doğru”nun çalışanlar için de en iyi ve en doğru olduğu düşüncesi hâkimdir. Eleştirel bakış açısı yönetilen kesimin daha hümanist biçimlerde yönetilebileceğini iddia eder (Alvesson & Deetz, 2006: 261). Sembolik şiddet uygulayıcıları Bourdieu’nun illisuo olarak adlandırdığı çıkarların korunması ve devamlılığının sağlanması sebebiyle şiddetin bu naif biçimini tercih ederler.

Üst paragraflarda da belirtildiği üzere eleştirel yönetim çalışmalarında temel amaç, ilişkilerin tahakküm üzerine kurulmadığı topluluklar ve örgütler yaratmaktır. Bu tür örgütler özgür örgütler olarak adlandırılmakta ve bu örgütlerde çalışan bireyler süreçler ve sistemlere yönelik uygulama ve kararlara eşit düzeyde katılım şansına erişirler (Alvesson & Deetz, 2006: 259). Özgürleşmenin olduğu örgütler bireylerin psikolojik ve sosyal olarak sınırlamalardan arındıkları örgütlerdir. Ama bu özgürleşme, çalışanlara hayırsever yöneticileri tarafından bahşedilen bir şey olarak algılanmamalıdır (Alvesson & Willmott, 1996: 161-162).

Güç kavramı sembolik şiddetin üretimini sağlayan aynı zamanda eleştirel yönetim çalışmalarının odak noktasında yer alan temel kavramlardan biridir. Örgütlerle ilgili araştırmalara eleştirel bakmak, örgütsel yaşamdaki güç ilişkilerini değişik açılardan anlamayı kolaylaştırır, farklı toplulukların çıkarlarının eşit düzeyde korunması ve temsil edilmesi gerektiğini ortaya koyar (Alvesson & Deetz, 2006: 255). Gücün sirayet ettiği alanlarda eşitsizliğin yaygınlaştığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu tahakküme direnmek ve düzeni dönüştürmek için de güce ihtiyaç vardır. İşte bu ikinci türden güce ilk tür güce göre daha demokratik yöntemler ve sosyal hareketlerle erişilebilir. İlk türden gücün sahipleri eril düzende

egemenliklerini devam ettiren bireylerken ikinci türden gücü elde etmeye çalışanlar başta kadınlar olmak üzere, farklı din, farklı inanç, farklı cinsel yönelimi olan, bedensel yahut zihinsel engeli olan ötekilerdir (Knights, 2009: 153-154). Eleştirel yaklaşım ifade edildiği üzere daha belirsiz ve derinlere sinen gücü ortaya çıkarmaya çalışır bunu yaparken de mülkiyet sahipliği olmayan/olamayan, kararlara dâhil edilmeyen yani ötekileştirilen kişilerin tecrübelerini tarar. Gücün kontrolsüzce kullanımındaki saklı kalmış yapılar açığa çıkarılmaya çalışılır (Thompson & McHugh, 1995: 137-138). Sembolik şiddet gücün sembolik formunun kullanımıyla tezahür eden bir şiddet türüdür. Bu bağlamda bu kavramı eleştirel yönetim çalışması zemininde tartışmak mümkündür.

Eleştirel yönetim çalışmaları, halihazırda devam eden toplumsal düzenin, son derece ırkçı ve kapitalist bir yapıya sahip olduğunu ve çarkın idefiks bir şekilde sadece verimlilik odağıyla döndüğünü ifade eder. Ama buna teslim olmak son derece yersizdir çünkü tarih devinimi olan bir “an”dan ibarettir ve dönüşüm kaçınılmazdır. İşte tam da bu noktada eleştirel yönetim çalışmaları örgütlerde “öteki”lerin tecrübeleri, tahakküm altında olanların yaşadıkları eşitsizlik içeren durumlar, yabancılaşma, dışlanma gibi konulara odaklanır eğilimi gösterir (Adler, vd., 2007, s. 8-9). Örgüt içerisinde var olan görevleri ve rolleri sorgulayarak kabul etmeyip bunların dışında hareket eden bireyler, tahakkümü kabul eden ve uygulayan diğerleri tarafından dışlanmaya maruz kalmakta böylelikle de kişi sembolik şiddete maruz kalmaktadır. Sembolik şiddetin dışavurumlarından “dışlanma” kavramını da eleştirel yönetim perspektifinde değerlendirmek mümkündür.

1.2.Eleştirel Teori Zemininde Sembolik Şiddetle Mücadele

Örgütsel aktörler; liderlik, yönetim, hiyerarşi gibi örgütsel konuları sorgulamadan kabul eder ve bu ortak kanılara ya da sonuçlarına dair derin bir anlayış ya da değiştirme çabası sergilemezler. Bu açıdan bireyler, derin düşünme ve davranma becerilerini örgütsel hayatı eleştirel, tepkisel ve sorgulayıcı bir çerçeveden yönlendirmek üzere kullanmazlar. Toplumsal ya da örgütsel alanda daha fazla güce sahip grup ya da bireyler, kendi çıkar ve ilgilerini çeşitli kontrol mekanizmaları sayesinde diğer kesimlere dayatırlar. Örgütsel aktörler maruz kaldıkları aşırı iş yükü, baskı, yönetime karşı yanıltıcı güven, örgüte olan bilinçsiz bağlılık gibi kontrol yöntemleri yüzünden içinde buldukları yoksunluğa dair bilinçli bir algı geliştiremezler (Keskin, Akgün & Koçoğlu, 2016).

Sembolik şiddet örgütsel aktörlerden gücü elinde bulundurmayanların sorgulamadan kabul ettiği bir şiddet biçimidir. Bu sebeple eleştirel perspektiften incelenerek görünür kılınmasına ihtiyaç vardır. Kişiler şiddetin bu formuna uğradıklarını algılayıp bu kibar sömürü düzenine

karşı çıkmalıdır. Bu karşı çıkış sorgulayıcılık ve tepkisellikle mümkün olmakla birlikte, karşı çıkışın zeminini “düşünümsellik” sağlayacaktır. Sömürüye, kontrolsüz güç uygulamalarına, tahakküm edici kontrole, baskıya dolayısıyla tüm bunların harmanını oluşturan sembolik şiddete maruziyeti azaltmanın hatta dindirmenin yolu eleştirel düşüncenin biricik “düşünümsellik” düşüncesidir. Örgütsel süreçlerde, örgütsel aktörlerin tamamının dahil olduğu kolektif bir anlayışla, yerleşik düzeni koruyan ve devamlılığını sağlayan güç unsurlarının etkisizleştirilmesiyle, sosyal gerçeklikle örgütsel gerçekliğin özdeşleştirilmesiyle tepkisel ve sorgulayıcı bir paradigma ile sembolik şiddetin etkilerini gidermek ve hatta yok etmek mümkündür.

Sembolik şiddet mevcudiyetini geçmişten günümüze kadar uzanan gelenek ve göreneklerle de sürdürmektedir (Yılmaz, 2020:164). Topluma yönelik kültürel bu yansımanın örgütsel izdüşümü örgüt kültürü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bourdieu'nun habitus olarak adlandırdığı durum, bireylerin bedenlerine algısal örüntüler biçiminde yerleşerek eylemsel dışavurum yaratmaktadır. Bu örüntüler ile toplumsal yatkinlikler arasında kurulan ilişki ile yasal ve sembolik güç odakları durumu hiyerarşik hale getirmektedir. Örgütün yapısına ve dolayısıyla örgüt kurucu ve yöneticilerinin alışkanlıklarına, varsayımlarına, inanç ve değerlerine sinen ve buna paralel bir şekilde davranışlarına ve söylemlerine yansıyan örüntüler titizlikle değerlendirilmelidir. Toplumumuzda “saygı” diye adlandırdığımız birçok davranış, eylem ve söylemin temelinde sembolik şiddet yatmaktadır. Örgütlerde alışlagelmiş kuralların, uygulamaların, süreç veya sistemlerin nedenlerinin sorgulamaya tabii tutulmaksızın kabule geçerek durum özüm senerek içselleştirilmektedir. Böylelikle de birey örgütün yapısına sinen bu eylemler ile bağ kurmakta ve böylelikle de sembolik şiddet üretilmektedir. Bu türden düşünüş ve davranışlar değerlendirilerek rıza bağlamında yeniden üretiminin önüne geçilebilir.

SONUÇ

Birey sosyal hayat içerisinde mevcudiyetini süje statüsünde devam ettiren bir objedir. Varlığıyla orijinal olduğunu düşünen, süje statüsüyle sosyal yaşantıyı hem yönetip hem de yönlendirdiğine inanan fakat obje olarak içinde bulunduğu toplumca yönetilen ve yönlendirilen bir varlıktır. Mikro bağlamda düşündüğümüzde bir birey çalıştığı örgüte inançlarını, değerlerini, birikimini katarak örgütü dönüştürerek etkilemekte ve o örgütün somut ve soyut neredeyse tüm edimlerinden dönüşerek etkilenmektedir. Sembolik şiddet de bu edimlerden sadece bir tanesidir. Toplumsal arenada şiddetin bu türünü kısıtlayabileceğimiz herhangi bir alan maalesef bulunmamaktadır. Bilinçsiz bir kabulle günlük yaşantımızın birçok pratiğiyle birlikte iş hayatımızın da birçok noktasında bu şiddete maruz bırakmakta ya da bırakılmaktayız.

Şiddetin bu formu maruz bırakılanın asla şiddet olarak tanımlamadığı ve karşılıklı rızayla işlemektedir. Bazen bir bakış, bir mimik, fiili olarak küçük bir davranış, bir istek aslında şiddet olarak görülüp değerlendirilmemekte ama arka planda fazlasıyla şiddet eylemi barındırmaktadır.

Bilinmelidir ki şiddetin biçimi ne olursa olsun sonucu ve bıraktığı tahribat her zaman acı vericidir. Bu tahribat bazen fiziksel bazen psikolojik olabilmekte bazen de her ikisini birden içerebilmektedir. Şiddet eylemleri, bireyin sosyal, kültürel, psikolojik, ekonomik vb. çokça alanına sirayet etmektedir. Gerek bireysel gerekse toplumsal düzlemde değerlendirdiğimizde şiddet edimi içine negatif bir anlamı yüklese de bazı kesimler için bazı türleri özendirici olabilmektedir. Yani kişiler bazen farkındalıkla bazen de herhangi bir farkındalığa sahip olmadan şiddete özenebilmektedirler. Bu da tüm vadelere olumsuz tahribatlara yol açmaktadır.

Bourdieu'nun bu kavramının eleştirel bir yöntemle irdelenmesinin temel sebebi onun metodoloji tercihinde yatar. Bourdieu kabul gören genellemeleri sorgulayan ve tüm karşıtlıkları bir potada eriten bir araştırmacıdır. Bu çalışmada onun en değerli kavramlarından biri olan sembolik şiddet eleştirel paradigma zemininde yorumlamaya çalışılmış ve ortaya çıkarabilmek için bazı yollar sunulmuştur.

Eleştirel yönetim çalışmalarının üst başlıklarda çok yeni bir alan olduğundan bahsedilmiştir. Tabir-i caizse gençlik çağını yaşadığını söyleyebiliriz. Alanın yönetimin daha spesifik taraflarına yöneldiğini okuduğumuz çalışmalarda görmekteyiz. Bu yaklaşımın daha sık araştırılan yönetim yaklaşımları yanındaki ayrıştırılan konumundan soyutlanabilmesi ve daha genele yayılabilmesi için bir hayli bilimsel üretime tabii tutulması gerektiği ortadadır. Araştırmacılar bu çalışmadan sonra yapacakları araştırmalarında sembolik şiddete eleştirel yönetim çatısı altında sektörel bazda ya da yönetim düzeyi bazında yaklaşabilirler. Gelecekteki araştırmalarda, sembolik şiddetin güç, iktidar, politik davranış gibi kavramlarla olan ilişkisi incelenebilir.

KAYNAKÇA

- Adler, P. S., Forbes, L. C. & Willmott, H. (2007). Critical Management Studies. *The Academy of Management Annals*, 1(1): 119-179.
- Akbal, A. (2022). Sağlıkta Sembolik Şiddetin İlişkisel Sosyolojik Karma Desen Analizi. A. Kasapoğlu (Ed.), *Sosyolojide Karma Desen Araştırmalar içinde* (27-94 ss.). Yeni İnsan Yayınevi:İstanbul.
- Alvesson, M. & Deetz, S. (2006). *Critical Theory and Postmodernism Approaches to Organizational Studies*. Clegg, S., Hardy, C., Lawrence, T. B. & Nord, W. R. (Der.) *The SAGE Handbook of Organization Studies*, London: SAGE Publications: 255-283.
- Alvesson, M., Bridgman, T. & Willmott, H. (2009). *The Oxford Handbook of Critical Management Studies*, NewYork: Oxford University Press: 1-26.
- Alvesson, M. & Willmott, H. (1996). *Making Sense of Management: A Critical Introduction*. New Delhi: SAGE Publications.
- Alvesson, M. & Willmott, H. (2003). Introduction. *Studying Management Critically*: 1-22, Londra:Sage
- Bourdieu, P. (2015). *Eril Tahakküm*, Bediz Yılmaz (Der), İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Burawoy, M. (1979). *Manufacturing Consent: Changes in the Labor Process under Monopoly Capitalism*. Chicago: University of Chicago Press.
- Fournier, V. & Grey, C. (2000). At the Critical Moment: Conditions and Prospects for Critical Management. *Human Relations*, 53(1): 7-32.
- Geuss, R. (2002). *Eleştirel Teori: Habermas ve Frankfurt Okulu*. Çev. Ferda Keskin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Grey, C. & Hugh W. (2005). *Critical Management Studies: A Reader*, Oxford: Oxford University Press.
- Jenkins, R. (1992). *Pierre Bourdieu*. New York: Routledge.
- Jones R. & Cushion C. (2006). Power, Discourse and Symbolic Violence in Professional Youth Soccer: The Case of Albion Football Club University of Wales Institute, *Cardiff Sociology of Sport Journal*, (23): 142-161.
- Keskin, H., Akgün, A.E., Koçoğlu, İ. (2016), *Örgüt Teorisi*, İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Knights, D. (2009). *Power at Work in Organizations*. Alvesson, M., Bridgman, T. & Willmott, H. (Der.) *The Oxford Handbook of Critical Management Studies*, NewYork: Oxford University Press: 144-165.
- Köse, H. (2004). *Bourdieu Medyaya Karşı. Medya: İşbirlikçi, Zorba ve Çığırkan*, İstanbul: Papirüs Yayınevi.
- Özkan H. & Benligiray S. (2021). İnsan Kaynakları Uygulamalarında Yapılan Ayrımcılıkların Doğallaştırılmasına Eleştirel Bir Bakış, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (42): 115-142.
- Thompson, P. & McHugh, D. (1995). *Work Organizations: A Critical Introduction*. London: Macmillan Business.

Türk, H.B. (2014). Sihirden Nefret Eden Bir İlizyonist”: Bourdieu, Gelenek ve İdeoloji, Güney Çeğin vd. (Der.), *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi*, 1. Baskı içinde: 605- 626, İletişim Yayınları, İstanbul.

Yıldırım, E. (2002). Cogito Ergo Sum’dan Vivo Ergo Sum’a Örgütsel Analiz, *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(2): 155-185.

Yılmaz, C. (2020). Bourdieu’da Temel Kavramlar ve Simgesel Şiddet Analizi, *Habitus Toplumbilim Dergisi*, (1): 161-179.